
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ВІЙСЬКОВІ ПОСТАЧАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ВСЕВЕЛИКОМУ ВІЙСЬКУ ДОНСЬКОМУ

Визначено, що отаман П. М. Краснов, керуючись принципами реальної політики, в умовах громадянської війни обрав шлях відмови від «союзницького обов'язку» заради збереження миру з Німеччиною, війська якої перетнули західні кордони Війська Донського. «Німецька орієнтація» П. М. Краснова не тільки скоротила Війську фронт на понад 500 верст, але і забезпечила йому поставки зброї зі складів і заводів Української Держави, а також додатковий приплив добровольчих формувань, фінансове і технічне забезпечення яких проводилося німецьким командуванням і гетьманом П. П. Скоропадським.

Ключові слова: Українська Держава, Всевелике Військо Донське, Гетьманат, військові поставки, контрреволюція і реставрація в Росії, громадянська війна.

Определено, что атаман П. Н. Краснов, руководствуясь принципами реальной политики, в условиях гражданской войны избрал путь отказа от «союзнического долга» во имя сохранения мира с Германией, войска которой пересекли западные рубежи Войска Донского. «Германская ориентация» П. Н. Краснова не только сократила фронт на более чем 500 верст, но и обеспечила ему поставки оружия со складов и заводов Украинской Державы, а также дополнительный приток добровольческих формирований, финансируемых германским командованием и гетманом П. П. Скоропадским.

Ключевые слова: Украинская Держава, Всевеликое Войско Донское, Гетманат, военные поставки, контрреволюция и реставрация в России, гражданская война.

Ataman P. Krasnov, guided by the principles of realpolitik in Civil War, put off «Ally's duty» in order to make the peace with Germany, the troops of last had crossed the western borders of the Don Cossack Host. Krasnov's «German orientation» not only reduced the front for more than 500 miles, but also managed to supply his army from the military depots and factories of the Ukrainian State, as well as additional volunteer units, funded by the German command and Hetman P. Skoropadsky.

Keywords: Ukrainian State, Grand Don Cossack Host, Hetmanate, military supplies, the counter-revolution and restoration in Russia, the Civil War in Russia.

В результаті революційного розпаду колишньої Російської імперії та підписання більшовицьким урядом Брестського миру з Центральними державами, в Біломурусі намітилися дві течії. Перша була представлена нечисленною тоді Добровольчою армією, що зберігала «союзницький обов'язок і вірність Антанті» та ідеї «єдиної і неподільної Росії», тобто, не визнавала результатів Брестського миру і виникнення нових незалежних держав. Друга течія, реставраційно-монархічна, була представлена відомими військовими і політичними діячами, які вже очолювали нові державні утворення: регентом Великого князівства (згодом – королівства) Фінляндії генерал-лейтенантом К.-Г.-Е. фон Маннергеймом, гетьманом Української Держави генерал-лейтенантом П. П. Скоропадським і отаманом Всевеликого Війська Донського генерал-майором П. М. Красновим. На відміну від Добровольчої армії, це крило прагнуло до відновлення монархії в Росії, але при цьому не підтримувало ідею «єдиної і неподільної». Крім того, названих діячів було обвинувано керівництвом Добровольчої армії

у «зраді» і «германофільстві», насправді ж вони змушені були рахуватися з політичними реаліями Громадянської війни, в якій Німеччина, на відміну від Антанті, могла надати реальну військово-політичну допомогу і була зацікавлена у реставрації монархічного ладу в Росії. На відміну від А. І. Денікіна, регент К.-Г.-Е. фон Маннергейм, гетьман П. П. Скоропадський і отаман П. М. Краснов розуміли, що повернення до «єдиної і неподільної Росії» неможливо, і необхідно через складання місцевих інтересів йти до створення єдиного фронту в боротьбі з більшовизмом. За справедливим зауваженням С. Ю. Рибаса, «генерал Краснов був не лише російським, але і козацьким генералом. Остання обставина робила його великим реалістом, повертала на грішну донську землю, де петербурзька імперія ніколи не сприймалася прекрасною Батьківщиною, – він хотів опертися на всіх, хто був проти більшовиків, на козацьких сепаратистів, на українських «незалежників», на німців» [14, с. 117-118].

З точки зору американського дослідника Р. Пайпса, отаман П. М. Краснов усього лише «опортуніст» і «авантюрист», «для якого Росія – ніщо, а Дон – це все». Прийнявши посаду, він відразу ж вступив у переговори з Україною і Німеччиною про субсидування його армії і постачання зброї [13, с. 44].

Слід вважати, що основною метою П. М. Краснова на переговорах з Німеччиною та Україною було, перш за все, домогтися постачань зброї, а вже потім – міжнародного визнання Війська [15, с. 159; 17, с. 163]. Нагадаємо, що Круг Спасіння (Порятунку) Дону обрав П. М. Краснова отаманом 3 травня 1918, а вже 11 травня було відправлено до Києва спеціальне посольство Дону на чолі з генерал-майором О. В. Черячукіним і генерал-лейтенантом Генерального Штабу М. О. Свечіним. Остання кандидатура була обрана П. М. Красновим не випадково. По-перше, М. О. Свечін мав особистого друга в оточенні гетьмана, а саме генерал-майора Генерального Штабу В. В. Дашкевича-Горбачького, учасника гетьманського перевороту і колишнього товариша по службі М. О. Свечіна у Генеральному Штабі. По-друге, М. О. Свечін був знайомий з гетьманом особисто ще до війни, служив під його проводом, командуючи лейб-гвардії кірасирським полком, а П. П. Скоропадський був начальником лейб-гвардійської кавалерійської дивізії. Ці два моменти дозволили М. О. Свечіну зустрітися «приватно» з гетьманом уже в перший день приїзду донської делегації до Києва [15, с. 160-166; 17, с. 168].

Потім у призначений день гетьман офіційно прийняв донську делегацію і відразу ж визнав генерал-майора О. В. Черячукіна постійним повноважним представником отамана П. М. Краснова при гетьмані П. П. Скоропадському для організації спільного антибільшовицького фронту. Зауважимо, що це сталося значно раніше, ніж Всевелике Військо Донське було офіційно визнано Українською Державою.

13 травня 1918 гетьману було передано особистий лист від отамана П. М. Краснова, в якому зазначалося, що найважливішим завданням Дону «для продовження боротьби з червоною гвардією і радянськими військами і остаточного очищення від них Війська Донського Війську необхідна зброя і військові припаси». Далі йшлося про конкретні цифри необхідного озброєння: 72 тридюймових польових гармати, 8 мортир, 8 гаубиць, 50 тис. гвинтівок, 300 кулеметів, 20 тис. шашок, 5 тис. пік, 72 тис. снарядів для тридюймовок, 8 тис. для мортир, 8 тис. для гаубиць, 10 млн набоїв [5, оп. 1, спр. 42, арк. 2-2 зв.; 17, с. 173]. Як можна помітити, незначне число мортир і гаубиць свідчило про маневровий характер війни на Дону, де проти кінноти і піхоти більш ефективні шрапнельні снаряди тридюймівок. Червоні зуміли створити серйозні укріплення тільки в районі Царицина, де знаходилися заводи з виробництва гармат і снарядів, але взяти штурмом Царицин П. М. Краснову так і не вдалося. 28 травня 1918 р. П. М. Краснов в особистому посланні до П. П. Скоропадського запросив постачання аеропланів, «які будуть використані виключно проти більшовиків», в обмін пропонував 100 новеньких висококласних тракторів і кам'яне вугілля, а також

тісний союз між Україною і Доном на засадах федерації [5, оп. 1, спр. 42, арк. 22-22 зв.].

Головне питання переговорів – постачання зброї на Дон – гетьман вирішив обговорювати з донськими генералами наодинці, потім були запрошені військовий міністр генерал-лейтенант О. Рогоза і начальник штабу полковник Генерального Штабу О. Сливинський [15, с. 170-171]. Для П. М. Краснова, враховуючи відсутність збройових заводів і арсеналів на території Війська, головним завданням було отримання зброї і боєприпасів з російських фронтових і тилових складів, що знаходилися на території України, а також літаків, що виготовлялися на одеському заводі «Анатра». Полковник О. В. Сливинський у приватній бесіді з генерал-лейтенантом М. О. Свечіним запевнив останнього у позитивному вирішенні питання у військовому міністерстві і підкреслив: «Запаси належать всій Росії, і не поділитися з російськими частинами, що ведуть жорстку, криваву боротьбу, було б злочином» [15, с. 177].

Зусилля донської делегації увінчалися успіхом відразу ж: протягом травня – початку червня німецьке та українське командування передали Дону 11 тис. трюхлінійних гвинтівок, 46 гармат, 88 кулеметів, 109 тис. снарядів і понад 11,5 млн набоїв [9, с. 35]. При цьому, як зазначив О. В. Черячукін, 10 млн набоїв і 28 легких гармат з комплектами снарядів були отримані безкоштовно [17, с. 176].

Але вже 10 (23) червня 1918 П. М. Краснов дає нову директиву генерал-майору О. В. Черячукіну: «Мені необхідно не пізніше 17 червня мати 12 аеропланів, 72 гармати і до них 72 000 снарядів, 50 000 гвинтівок і 10 000 000 патронів, словом, те, що я писав. Напиши, як йде справа. Отже, гармати, рушниці, снаряди, патрони – в першу чергу і незважаючи ні на що» [4, с. 20].

Через два дні 12 (25) червня 1918 р. вимогу отаман повторив: «Гармати і аероплани належить вислати якомога швидше, якщо можна, не пізніше 30 червня нового стилю.

Треба домогтися російських гвинтівок; можна взяти їх менше, хоча б тільки 30 000, у крайньому випадку 20 000 і 10 000 іноземних та набоїв по 200 на кожен гвинтівку, але все це треба якнайшвидше. Нам зброя, патрони і рушниці тепер потрібніші самостійності; про це не треба говорити, але треба це пам'ятати і пам'ятати твердо. Очікую телеграфного звіту про завантаження і відправку гармат і аеропланів».

Складність місії генерал-майора А. В. Черячукіна в Києві, на порядку денному якої було три основні питання: військове постачання з України, територіальне питання, взаємне визнання і встановлення нормальних відносин, а в перспективі – і спільного антибільшовицького фронту, полягала в тому, що вона відбувалася одночасно з розпочатими наприкінці травня 1918 року за наполяганням німців українсько-більшовицькими мирними переговорами в Києві. Для П. М. Краснова було життєво важливим повернення Таганрога до складу Всевеликого Війська Донського, не тільки виходячи з історичної приналежності цього

міста краю, але ще й тому, що в Таганрозі знаходився завод з виробництва гармат.

Незважаючи ні на що, треба визнати, що становище генерал-майора О. В. Черячукіна в Києві було більш упевненим, ніж Х. Раковського. По-перше, він мав декілька особистих зустрічей з гетьманом П. П. Скоропадським. По-друге, переговори з делегацією Всевеликого Війська Донського велися Українською Державою на більш високому рівні: очолював українську делегацію сам прем'єр-міністр Ф. Лизогуб.

У досягненні успіху та укладення договору між Українською Державою і Всевеликим Військом Донським величезну роль відіграли саме особисті зустрічі П. П. Скоропадського і О. В. Черячукіна, які потім у своїх спогадах тепло відгукувалися один про одного. Наприклад, О. В. Черячукін про П. П. Скоропадського висловлювався так: «*Скоропадський – глибоко порядна людина, генерал Свити Його Величності, люблячий Росію...*» [4, с. 32]. Зі свого боку, П. П. Скоропадський згадував про О. В. Черячукіна: «*З генералом Черячукіним ми ж так переговарили, і відразу ж у нас встановилися найцирніші і приємні відносини, які не припинялися між Доном і Україною аж до мого відходу*» [16, с. 263-264].

Отаман Зимової станиці (посол в Україні і Німеччині) О. В. Черячукін домогся значних успіхів. Так 6 (19) липня 1918 р. він доповідав у Новочеркаськ

Голові Ради Керуючих Відділами і Керуючому Відділом Закордонних Справ генерал-лейтенанту А. П. Богасєвському, що аероплани вже відправлені, також вдалося додатково отримати кілька гармат [5, оп. 1, спр. 43, арк. 6-7 зв.].

Вирішення Таганрозького питання на користь Дону відбулося при повній згоді обох сторін, на троїстій зустрічі «Скоропадський – Лизогуб – Черячукін» [16, с. 236-237]. 7 серпня (за новим стилем) 1918 року в Києві було підписано угоду між Українською Державою і Всевеликим Військом Донським про взаємне визнання та встановлення дипломатичних відносин. 10 серпня відбулося найбільше постачання військових вантажів з України на Дон: 11 978 гвинтівок, 346 219 3''снарядів, 1 355 648 лінійних снарядів, 48 979 784 набоїв, з яких з Луганського патронного заводу – 4 236 000 [11, додаток 2].

Після офіційного визнання Всевеликого Війська Донського і успіхів Донської армії на фронті військово постачання з України значно розширилося. Так, наприклад, протягом вересня-жовтня чотирма ешелонами було доставлено на Дон 45 літаків із запасними частинами, 2 тис. бомб; у жовтні-листопаді – 450 самокатів (велосипедів), замовлено було 150 мотоциклів, але доставлені не були через повстання Директорії [11, с. 16, 20].

Таблиця 1

Військові постачання з України на Дон восени 1918 р. [11, Дод. 1]

	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
3'' гармат	5	9	20	16
Гаубиць	2	7	10	–
Гвинтівок	15 838	2 528	15 717	1 097
Кулеметів	31	20	32	22
Снарядів 3''	83 139	238 265	93 261	–
Снарядів для гаубиць	20	518 – 48 лінійних 5 255 – 6''	3 289 – 48 лінійних 460 – 6''	529 – 48 лінійних
Набоїв	31 424 тис.	19 422 тис.	12 268 тис.	3 711 500

Як можна помітити, пік військових постачань припадає на жовтень-листопад 1918 р., потім відбувається різке зниження через повстання Директорії, що перервало пряме залізничне сполучення. О. В. Черячукін знайшов тимчасовий вихід у закупівлях на півдні і відправки вантажів з Одеського порту на Дон. Крім того, було отримано дозвіл гетьмана на захват Луганська, де знаходився патронний завод [17, с. 213, 217].

Частково нестача постачань озброєння з Україною була компенсована німецьким командуванням, яке перед евакуацією, і в зв'язку з розривом відносин з Радянською Росією передало Донській армії 20 тис. гвинтівок, 28 гармат [7, с. 76]. Власне, німецьке командування і раніше забезпечувало Дон стрілецькою зброєю, в тому числі за системою бартерного обміну: 1 гвинтівка за 30 набоями за пуд жита [2, с. 175].

Безумовно, постачання зброї з України відіграло істотну роль у боротьбі Дону за самостійність проти більшовиків. Уже в серпні-вересні 1918 р. П. М. Краснов зумів поширити суверенітет на понад 90 % дореволюційної території Війська Донського.

Крім прямого постачання зброї, гетьман П. П. Скоропадський за участю німецького командування спрямовував на Дон добровольчі загони. Так, наприклад, у Києві союзом «Наша Родина (Батьківщина)» на чолі з герцогом Г. Лейхтенбергським і М. Акацатовим формувалася так названа «Південна армія», що мала яскраво виражену монархічну і пронимецьку орієнтацію. «1-шу дивізію» цієї армії було відправлено в Богучарський і Новохоп'юрський повіти Воронежської губернії, які П. М. Краснов намагався приєднати до Війська Донського. У серпні 1918 р. почалося формування 2-ї дивізії вже в Міллерово. Всього з України до Південної армії було набрано 16 тис. добровольців, з яких 30 % становили офіцери [1, с. 46-47; 3, с. 126].

В кінці серпня були сформовані ескадрон 1-го кінного полку в Чорткові та піхотний батальйон у Богучарі. Гетьман П. П. Скоропадський активно підтримував ідею створення Південної армії. Саме він передав до армії кадри 4-ї піхотної дивізії, що складалася з 2-х полків (13-го Білозерського і 14-го Олонецького), також кадри 19-ї та 20-ї піхотних

дивізій, які послужили основою для 1-ї та 2-ї дивізій Південної армії [3, с. 126].

Однак реальний бойовий елемент так званої «Південної армії» становив за різними даними протягом жовтня 1918 р. від 3,5 тис. до 9 тис. солдатів і офіцерів, проте в штабах і тилових установах значилося до 20 тис. Наприкінці так звана «Південна армія» у складі Донської армії П. М. Краснова отримала найменування Воронежського корпусу Північно-Західного фронту [3, с. 127; 4, с. 85; 6, 16 (29) вересня].

Наступною добровольчою формацією, створеною у Києві, була так звана Астраханська армія, сформована німецьким командуванням під проводом отамана Астраханського війська полковника князя Тундутова для звільнення Астрахані. Однак вона за чисельним складом не перевищувала бригади: 3 тис. багнетів і 1 тис. шабель. До Астрахані, звичайно, вона не дійшла, а отримала найменування Астраханського корпусу Донської армії, для оборони Манічських степів [1, с. 125; 6, 16 (29) вересня; 10, с. 174, 181].

Крім того, був ще сформований Саратовський корпус у складі Донської армії (на початку формування іменувався як «Російська Народна армія») влітку 1918 року на півночі Донської області і діяв на Царицинському напрямку. Він ніяк не міг вирости більше бригади і склався в основному з селян Саратовської губернії. Всі перелічені вище добровольчі формування після припинення фінансування німецьким командуванням фінансувалися з державної скарбниці Української Держави [3, с. 128; 4, с. 89].

30 вересня 1918 р. Донський отаман видав наказ про формування Особливої Південної армії з трьох корпусів: Воронежського, Астраханського і Саратовського на чолі з генералом від артилерії Н. І. Івановим. Але загальна чисельність її на 1 (14) листопада 1918 р. становила понад 20 тис. чол., з яких на фронті перебувало лише 3 тис. бійців [3, с. 128-129; 6, 10 листопада; 7, с. 70-73].

20-21 жовтня 1918 року за старим стилем відбулася історична зустріч гетьмана та отамана на станції Скороходово між Полтавою і Харковом, на якій було прийнято рішення об'єднати всі сили для реставрації

монархії і розпочати похід проти більшовиків [9, с. 79-80; 16, с. 306]. Під час переговорів у Скороходово було також прийнято рішення про те, що гетьман продовжуватиме фінансування частин Південної армії і рекрутування добровольців до її складу [8, с. 83]. Разом з тим слід визнати, що чисельність Південної армії (швидше бригади) була настільки незначна, що могла відігравати лише допоміжну роль у складі діючої Донської армії, яка нараховувала у вересні 1918 р. більше 15 тис. багнетів, 17 тис. шабель, близько 6 тис. прикордонної варті, 10 літаків, 5 панцерних поїздів і 3 панцерника, а всього ж Донська армія налічувала 782 офіцерів, 313 тис. бійців, 79 гармат, 267 кулеметів і т. ін. [11, с. 4, 22, 27].

Безумовно, Гетьман і німці скоротили Отаману фронт і не дали більшовикам охопити Всевелике Військо Донське з трьох сторін, крім того, що вони постачали йому зброю: літаки, гармати, мортири, інше спорядження і зброю. Отаман отримав у своє розпорядження артилерійський завод у Таганрозі, потім патронний завод у Луганську. Однак невдачі при штурмі Царицина, евакуація німецьких військ і антигетьманське повстання на Україні мали жалюгідні наслідки і для Дону. Добровольчі формування монархічної орієнтації, що направлялися гетьманом на Дон, виявилися нечисленними і не відіграли істотної ролі. Разом з тим розбіжності отамана П. М. Краснова і гетьмана П. П. Скоропадського із союзниками і Добровольчою армією А. І. Денікіна вели до падіння морального стану військ і краху реставраційних режимів. Падіння режиму П. П. Скоропадського означало для П. М. Краснова відкриття ще одного фронту і охоплення Дону червоними з трьох сторін. Безумовно, створення єдиного антибільшовицького фронту в жовтні-листопаді 1918 року, за умови формування гетьманом П. П. Скоропадським ефективного війська, значно полегшило б боротьбу білому руху і поліпшило б стратегічні позиції білих – у цьому випадку вони мали вигідний рубіж наступу на Москву, що проходив би по лінії: Гомель – Новгород-Сіверський – Глухів – Білгород – Богучар – Ліски, але цьому не судилося трапитися.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авалов П. В борьбе с большевизмом / П. Авалов. – Гамбург, б.г.
2. Венков А. В. Атаман Краснов и Донская армия. 1918 год / А. В. Венков. – М.: Вече, 2008.
3. Волков С. В. Трагедия русского офицерства / С. В. Волков. – М.: Центрполиграф, 2001.
4. Головин Н. Н. Российская контрреволюция в 1917-1918 гг / Н. Н. Головин. – Таллин, 1937. – Ч. III, кн. 6.
5. Государственный архив Российской Федерации. – Ф.Р-1261 Отдел иностранных дел Всевеликого Войска Донского.
6. Донские ведомости. – 1918.
7. Зимица В. Д. Крах германофильской монархической контрреволюции на Юге России в годы Гражданской войны и интервенции / В. Д. Зимица. – Калинин, 1989.
8. Каклюгин К. П. Донской Атаман П. Н. Краснов и его время / К. П. Каклюгин // Донская летопись. – 1924. – Вып. 3.
9. Краснов П. Н. Всевеликое Войско Донское / П. Н. Краснов // Белое Дело: Дон и Добровольческая Армия. – М.: Голос, 1992.
10. Лейхтенбергский Г. Как началась «Южная армия» / Г. Лейхтенбергский // Архив Русской революции. Издаваемый Гессеном. В 22 т. – Т. 7-8. – М.: Терра-Политиздат, 1991.
11. Отчет Управляющего Военным и Морским Отделами и Командующего Донской Армией и Флотом. – Новочеркасск, 1919.
12. Очерк политической истории Всевеликого Войска Донского. – Новочеркасск, 1919.
13. Пайпс Р. Россия при большевиках / Р. Пайпс. – М.: РОССПЭН, 1997.
14. Рыбас С. Ю. Генерал Кутепов / С. Ю. Рыбас. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000.
15. Свечин М. Записки старого генерала о былом / М. Свечин. – Ницца, 1964.
16. Скоропадський П. П. Спогади / П. П. Скоропадський. – Київ; Філадельфія, 1995.
17. Черячукин А. В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918-1919 г. / А. В. Черячукин // Донская летопись. – 1924. – Вып. 3.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор Г. В. Боряк; д.і.н., професор Ю. В. Котляр

© Д. Я. Бондаренко, 2011

Стаття надійшла до редколегії 07.07.2011 р.